

BAREVNÝ SVĚT SIGNATUR

Dagmar Richi Čerňová, Ústřední knihovna FSS MU

1. Úvod

Ve svém článku jsem se rozhodla zaměřit na poměrně významný knihovnický jev. Jedná se o stavění knihovního fondu a jeho odraz v signaturním značení. Jako v drtivé většině odborných knihoven i Ústřední knihovna Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (dále jen ÚK FSS) řadí svůj knihovní fond systematicky podle obsahu. Léty prověřený, leč značně komplikovaný systém založený na klasifikaci MDT, se ale rozhodla vyměnit za něco jednoduchého, barevného a „vzdušného“.

Systém signatur, který ÚK FSS vyvinula a úspěšně využívá, sice z klasifikace MDT vychází, ale tím veškerá podobnost končí. Uvnitř speciálně označených tematických skupin je fond řazen pomocí numerické řady a velký důraz je kladen na využívání barev. Celá správa systému signatur je technicky ošetřena softwarovou aplikací, kterou vyvinulo oddělení automatizace ÚK FSS.

2. Přehled knihovního fondu

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity byla zřízena k 1. lednu 1998 jako osmá fakulta MU. Ústřední knihovna této fakulty vznikla v témže roce a svůj provoz zahájila v říjnu.

Jako základ knihovny posloužil fond převzatý z Ústřední knihovny Filozofické fakulty MU, získaný z grantů kateder sociologie, psychologie, politologie, sociální práce a sociální politiky a environmentálních studií o velikosti cca 4 000 knihovních jednotek. Další část fondu byla vyčleněna z Filozofické fakulty MU na základě dohody děkanů FSS a FF.

V současnosti knihovní fond ÚK FSS čítá více než 40 000 knihovních jednotek, s ročním přírůstkem cca 4 500 knihovních jednotek. Obsahově pokrývá všechny studijní obory vyučované na FSS (sociologie, psychologie, politologie, mezinárodní vztahy, sociální práce, Evropská unie, environmentalistika, mediální studia, žurnalistika ...). Kromě česky psaných dokumentů se ve fondu vyskytují knihy převážně v angličtině (cca polovina celého fondu), dále pak v němčině, francouzštině, polštině a dalších jazycích. Vedle knih knihovna disponuje také českými i zahraničními periodiky (celkem má 188 titulů), vybranými českými celostátními deníky a regionálním tiskem, mapami, plány měst a turistickými průvodci, CD, DVD

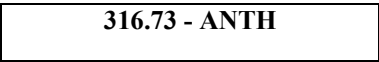
a videokazetami. Specifickou skupinu pak tvoří závěrečné práce absolventů FSS – bakalářské, diplomové, rigorózní, disertační a habilitační.

Knihovna zpřístupňuje více než polovinu svého fondu ve volném výběru. Zbylou část tvoří tzv. dlouhodobé výpůjčky vyučujících a skladový fond uchovávaný v depozitáři v suterénní části knihovny. Ve skladu jsou uloženy starší a méně půjčované výtisky.

3. Systém signatur

Původní stavění fondu ÚK FSS vycházelo ze zkušeností a tradic stavění Filozofické fakulty MU. Jednalo se o systematické stavění na základě klasifikace MDT, na konci doplněné prvními čtyřmi písmeny ze jména autora či názvu. Není třeba dlouze seznamovat s nevýhodami provázejícími toto stavění, uvedu jen několik základních:

- nevyváženost celého fondu vyplývající ze zaměření odborné vysokoškolské knihovny – rozsáhlé značení některých tříd a podtříd (viz obr. 1) versus absence některých oborových skupin;
- délka signatury versus šířka hřbetu: v některých případech byl viditelný pouhý zlomek signatury;
- abecední řazení titulů v rámci každé skupiny MDT, tj. řadící prvek většinou není vůbec na první pohled patrný;
- celková složitá orientace ve fondu nejen pro uživatele, ale zejména pro knihovníky, kteří fond spravují (každodenní zakládání používaných titulů, vřazování nové literatury).

316.73 - ANTH

Obrázek 1: Příklad původní signatury – titul The Antropology of Europe

Z těchto důvodů se tým pracovníků knihovny FSS rozhodl k radikální změně. Z několika návrhů, které vypracovali a na které jim pedagogové působící na fakultě, poskytli zpětnou vazbu, vyšel současný systém. Vyučující trvali na řazení titulů dle oborů a podoborů, řazení v jejich rámci nechali na kompetencích knihovníků. Z této domluvy vznikla současná podoba signatury. Implementace nového systému signatur se uskutečnila v roce 2004.

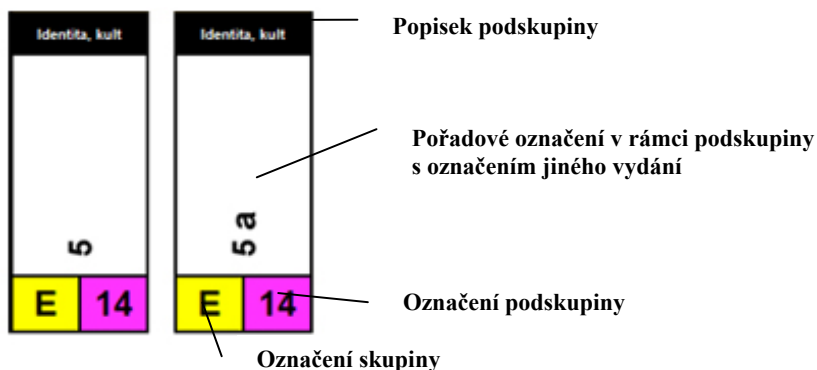
Současný systém vychází z tříd a podtříd MDT tak, jak byly obory dříve seřazeny. Hlavní skupiny/obory, kterých je 19, jsou označeny písmeny abecedy (A–T). Každá tato skupina má vlastní barvu. V rámci každé skupiny je určitý počet podskupin, označený pořadovým číslem a od hlavní skupiny odlišený jinou barvou. Počet podskupin je různý, záleží na konkrétním oboru, např. psychologie je označena písmenem B a má dvě podskupiny, tedy B1 a B2. Oproti tomu rozsáhlá sociologie, označená písmenem E, má podskupin celkem 16, tedy E1–E16. V rámci podskupiny jsou

pak jednotlivé tituly řazeny podle toho, jak byly do knihovny zakoupeny. Starou známou výhodou tohoto pořadového stavění je přehled aktuálně nakoupených knih v podskupině na konci číselné řady.

F	1	Politika
F	2	Politika a náboženství
F	3	Vnitřní politika
F	4	Národnostní vztahy
F	5	Volby
F	6	Mezinárodní vztahy
F	7	Politické strany

Obrázek 2: Ukázka oborové skupiny F – Politologie a mezinárodní vztahy

Signatura se skládá celkem ze čtyř částí. První je písmeno označující skupinu, ve vedlejším poličku je číslo označující podskupinu. Nad nimi kolmo je uvedeno pořadové číslo svazku v rámci podskupiny. Jako poslední je horní černá lišta, ve které je vepsán popisek se jménem podskupiny. V elektronickém katalogu je pak signatura značena takto: E14-5. Další změnou oproti původnímu systému je, že všechny nové signatury jsou na hřbet knih lepeny kolmo, nikoli vodorovně, jak tomu bylo dříve. Odpadá tak problém špatné identifikace u úzkých knih či brožur.

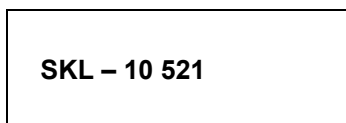
Obrázek 3: Příklad nové signatury – titul The Antropology of Europe

Duplikáty jsou označeny stejnou signaturou a jejich odlišnost je dána přírůstkovým číslem na čárovém kódu. Pokud knihovna zakoupí nové vydání knihy, je opatřena stejnou signaturou jako vydání předešlé, pouze je

doplněna malým písmenem, např. druhé vydání stejné knihy E14-5a. Tak se zamezí rozptýlení stejného titulu po několika místech.

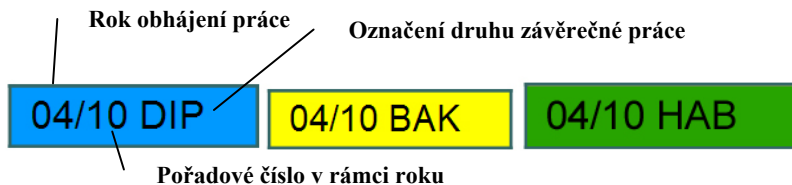
Jak vidno z předchozích obrázků, tvůrci systému signatur kladli velký důraz na barvy. Ty totiž vedle celkové jednoduchosti značně usnadňují uživatelům i knihovníkům orientaci v knihovním fondu. Celý přehled skupin a podskupin je k dispozici na webových stránkách ÚK FSS <http://knihovna.fss.muni.cz/KnihovnaFSS/katalogy.php?podsekce=54>.

Další velkou skupinu signatur tvoří knihy uložené v suterénním depozitáři knihovny. Většinou se jedná o starší nebo nepříliš půjčované tituly. Jejich označení je velmi jednoduché. Za zkratkou SKL začíná numerická řada od 1 po nekonečno. Signatura je umístěna opět kolmo, ale v horní části hřbetu, původní signatura v dolní části tak zůstává, je kdykoli vidět a v případě, že se z jakéhokoli důvodu kniha přesune zpět do volného fondu, stačí jen horní signaturu identifikující knihu ze skladu odstranit.

Obrázek 4: Příklad označení knihy uložené ve skladu

Značnou část fondu ÚK FSS tvoří závěrečné práce absolventů. Mají své přesně vymezené místo v knihovně a opět jsou zřetelně barevně rozlišeny. Základ signatury tvoří dvě dvojčíslí rozdělené lomítkem, které značí rok a pořadové číslo práce. Za těmito čísly následuje třímístná zkratka druhu práce: BAK, DIP, RIG, DIS nebo HAB. Bakalářské práce mají žlutý podklad, diplomové modrý, rigorózní, disertační a habilitační práce mají jednotný zelený podklad.

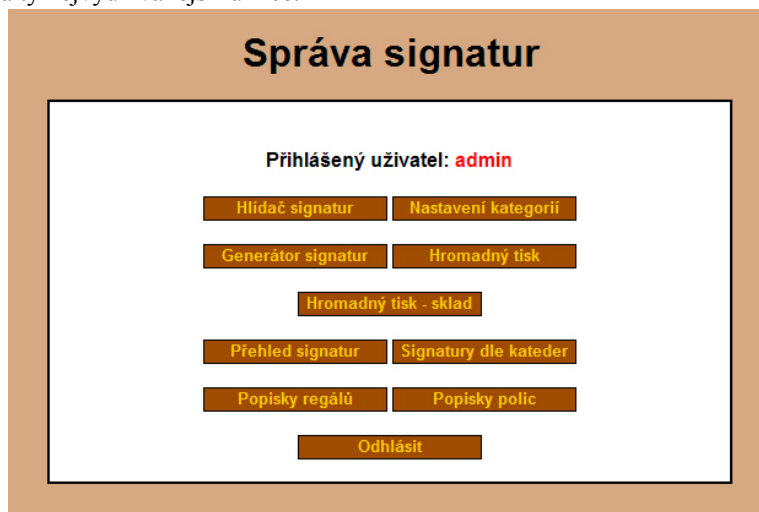

Obrázek 5: Příklady signatur závěrečných prací absolventů

Periodika a denní tisk jsou umístěny ve studovně se speciálními, k tomu uzpůsobenými regály a jsou seřazeny podle abecedy a stáří. Mapy jsou k dispozici na zvláštním stojanu. Tyto druhy dokumentů nemají vlastní signatury.

4. Správa signatur

Aby byla pro knihovníky práce se systémem signatur co nejjednodušší a zároveň efektivní, vytvořilo oddělení automatizace ÚK FSS pomocnou softwarovou aplikaci pro správu a evidenci signatur. Já se zde zaměřím jen na ty nejvyužívanější funkce.

Obrázek 6: Náhled na hlavní stranu aplikace Správa signatur

Základní funkcí je „Hlídač signatur“ (viz. obr. 7). Slouží katalogizátorům k přiřazování nových signatur a hlídá, aby stejná signatura, resp. stejné pořadové číslo v rámci podskupiny, nebylo přiřazeno dvěma různými knihám najednou. Obsahuje abecední seznam skupin s popisky a poslední přidělené pořadové číslo. Ikonka s anglickou vlaječkou slouží k zobrazení anglického pojmenování skupiny a jeho případné editaci. Anglický výraz se pak automaticky generuje při tvorbě orientačních popisků regálů s knihami. Kliknutím na ikonku „č“ se generuje nové číslo v řadě. Kliknutím na ikonku „i“ se generuje index, tedy písmenko značící jiné vydání. Pokud kliknete na označení skupiny, objeví se okénko s vysvětlivkou, které třídíky MDT skupina obsahuje (viz obrázek 7 – skupina C1). Podobným způsobem funguje přiřazování signatur knihám ve skladu, závěrečným pracím a audiovizuálním dokumentům.

Abecední seznam podskupin

Popisek podskupiny

Poslední přiřazené pořadové číslo

Možnost přeložení popisku do angličtiny

Vygenerování nového pořadového čísla podskupiny

Vygenerování indexu pro jiné vydání

Nápověda s třídítky MDT

A1	Všeobecnosti	184	UK	č	i
A2	Encyklopedie	30	UK	č	i
A3	Žurnalistika	637	UK	č	i
B1	Filozofie	952	UK	č	i
B2	Psychologie	1341	UK	č	i
C1	Náboženství	584	UK	č	i
D1	C1 - Náboženství [X]				
D2	2 náboženství				
D3	23 křesťanství				
D4	29 mimokřesťanská náboženství				
E1	296 judaismus, židovské právo, anisemitismus				
E2	Předmět sociologie	373	UK	č	i
E3	Sociologické teorie a směry	510	UK	č	i

Obrázek 7: Hlídač signatur

Další hojně užívanou funkcí je „Generátor signatur“ (viz obr. 8). Využívá se k tisku konkrétních přidělených signatur titulům. Pro jednodušší zápis si knihovník může vybrat z nabídky skupin nebo může signaturu vepsat přímo do vstupního pole formuláře. V případě, že je třeba vygenerovat více stejných signatur pro duplikáty, vyplní se příslušný počet v poličku. Každá zobrazená signatura se pak rovnou objeví na stránce, kde se dá případně i smazat. Při zadání tisku se signatury automaticky vysázejí na stránku A4 a následně je možné je příkazem v prohlížeči vytisknout.

Poměrně cenným pomocníkem jsou funkce hromadného tisku. „Hromadný tisk“ titulů volného výběru měl své opodstatnění zejména během přesignaturování. Umožňoval totiž zadání libovolného počtu pořadových čísel v rámci jedné skupiny, a tím značně usnadňoval práci. V současnosti jej pracovníci knihovny využívají spíše výjimečně. „Hromadný tisk skladu“ je ovšem využíván každoročně při letní aktualizaci volného výběru. Na základě monitoringu výpůjček se málo půjčované knihy z volného výběru přesouvají do skladu, aby uvolnily místo přírůstkům, které knihovna během nového akademického roku získá. V rámci aplikace stačí vyplnit pouze v poli formuláře rozsah pořadových čísel od-do a vytisknout je. Zkratka SKL se generuje automaticky.

Generátor signatur pro tisk

Skupina:

- A1 - Všeobecnosti
- A2 - Encyklopedie
- A3 - Žurnalistika
- B1 - Filozofie
- B2 - Psychologie
- C1 - Náboženství
- D1 - Společenské vědy
- D2 - Metodologie
- D3 - Teorie statistiky
- D4 - Demografie

Číslo: -

Počet:

Pomlčka (pro rozsahy u metodik):
 ANO

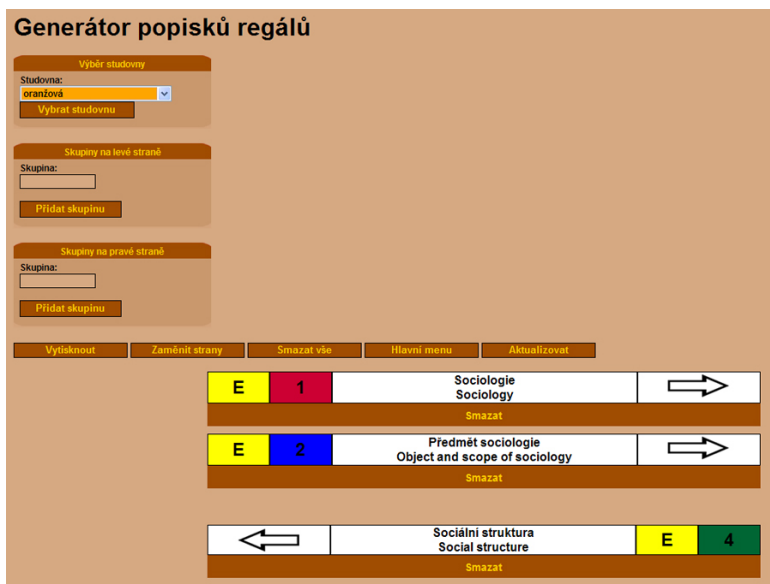
Přidat signaturu

Vytisknout
Smazat vše
Vložit pomlčku
Hlavní menu

Počítače	Počítače	Počítače	Učité vědy	Učité vědy
94	96	93	78	105
T 1	T 1	T 1	M 1	M 1
Smazat	Smazat	Smazat	Smazat	Smazat

Obrázek 8: Generátor signatur pro tisk

Užitečné jsou funkce popisky regálů a popisky polic. Pro lepší orientaci v knihovně je na každém regálu uvedený popis se šipkami, které vedou ke konkrétním skupinám, uložených na regálech. Vzhledem k tomu, že i jednotlivé studovny v knihovně jsou barevně odlišeny, stačí si v aplikaci vybrat z nabídky studoven a výsledná popiska se vytiskne i s barevným označením příslušné studovny, kde se regál nachází. Samozřejmostí je volba směru šipek a tisk více popisů najednou (viz obrázek 9).

Obrázek 9: Generátor popisků regálů ve studovnách

5. Závěr

Systém signatur má pochopitelně své nevýhody a bylo by nefér je zde nezmínit. Jako první se nabízí ta, na kterou upozorňovali sami vyučující na FSS. Knihy stejného autora nemohou být uloženy na jednom místě, což samo o sobě není až takový problém, když předpokládáme, že tituly si uživatelé knihovny vyhledávají přes OPAC katalog, kde zjistí lokaci. Problém nastává ve chvíli, kdy nastane výpadek systému ALEPH, kterou knihovny MU používají, což se naštěstí nestává příliš často. Další nevýhodou může být případná záměna či splývání barev podskupin, přehlednutí písmenek nebo číselné přesmyčky. To bych ovšem spíše připsala lidskému faktoru než nedostatku systému jako takovému. Ryze technickým problémem je, že

každý druh tiskárny míchá odlišné typy barev. Signatury jedné podskupiny tak mohou mít rozdílné odstíny.

I přes tyto drobné vady na kráse se barevný systém ujal poměrně dobře. Počáteční připomínky vyučujících odezněly, prokazatelně ubylo uživatelských dotazů ohledně orientace v knihovním fondu a studenti se v knihovně pohybují víceméně jistě. Zásadní dopad má tento způsob řazení pro pracovníky knihovny. Stavění knihovního fondu založené na číselné řadě se kontroluje o mnoho snadněji a rychleji než stavění abecední. Také dohledání špatně založených knih je díky barevnému spektru signatur otázkou několika minut.

Jsem si vědoma, že tento systém je primárně vytvořen pro knihovnu s odborným fondem, ve kterém je minimum beletrie. Ovšem jako inspirace, jak zpříjemnit a zjednodušit cestu uživatele od katalogizačního záznamu ke knize a jak si ze signatury udělat pomocníka a ne nepřítel, se rozhodně dá využít i v jiných typech knihoven.